

A népi demokratikus korszak kutatásának állásáról

(Vita a népi demokrácia történetével foglalkozó munkaközösségben)

A népi demokrácia történetének feldolgozásával foglalkozó munkaközösség — amelynek megalakulásáról első számunkban már hírt adtunk — 1961 júniusában vitatást tartott. A vita alapanyagát Orbán Sándornak, a Történettudományi Intézet munkatársának referátuma alkotta: „A népi demokrácia korszakának ábrázolása történetírásunkban”.

Orbán Sándor referátumában hangsúlyozta, hogy a népi demokratikus korszak történetének tanulmányozása történettudományunk egyik legfontosabb, egyszersmind legfelelősségteljesebb feladata. Ennek ellenére a népi demokráciával foglalkozó történeti irodalom nem nyert még teljes „polgárjogot” a történetírásban. Egyes kiadványok csupán a „politikai vonalasság” látszatáért, vagy az évfordulókon foglalkoznak ilyen témákkal. Mások még e látszatra sem pályáznak. A Kultúra Világa elnevezésű sorozat vasos 5. kötete pl. egyáltalán nem tekinti a történeti kultúra részének 1945 utáni történelmünket. Hír szerint az Agrártörténeti Szemle is úgy határozott, hogy az 1945 utáni agrártörténet kérdéseivel nem kíván foglalkozni. A felszabadulás utáni korszak történeti kérdéseivel igen keveset foglalkozik a rádió s az ismeretterjesztés más fóruma is. De az eddig megvédett kandidátusi disszertációk között sem találunk olyant, amely témáját kifejezetten a népi demokrácia történetéből merítette volna.

Orbán Sándor hangsúlyozta, hogy mindebben jelentős szerepe van az olyan nézeteknek, amelyek a történeti folyamatokat két csoportra, befejezettekre és nem befejezettekre osztják s amelyek azt állítják, hogy az előbbiekről lehet, az utóbbiakról viszont nem lehet történelmet írni. Bár e nézet rámutat bizonyos tényleges problémákra, a fő baj ott kezdődik, hogy maga ez a csoportosítás is sokszor önkényes, s kritériumait gyakran a „kényes” és „nem kényes” kérdések nagyon is szubjektív kategóriái határozzák meg. Az ilyen állásfoglalások mögött azután nem egyszer bizonyos szektás-dogmatikus vagy jobboldali nézetek maradványai húzódnak meg.

A referátum a továbbiakban a népi demokráciáról szóló történeti irodalmat négy időszakra osztva tárgyalta. Az 1945-től 1951—52-ig terjedő időszakot „bizonyos túlzással a kezdeti káosz időszakának tekinthetjük a korszakunk történeti feldolgozására vonatkozó kísérleteket illetően”. Ez a helyzet mintegy megfelelője volt a koalíciós időszaknak. Emellett a népi demokratikus korszak történeti feldolgozása előzményekre sem támaszkodhatott. Ezért ezekben az első években, a kommunista párt vezetőinek és különösen Révai Józsefnek az elvi jelentőségű tanulmányain kívül, kifejezetten szaktörténeti munkákkal nem találkozunk. Ugyanakkor a demokratikus újjászületés, a földreform, az építés pátosza igen sok szerzőt készítetett arra, hogy megörökítse a történetet és képet adjon az új viszonyokról. Ezek a túlnyomórészt folyóiratokban megjelenő tanulmányok később folytatás nélkül maradtak.

Az 1952—1956-ig tartó időszakban a népi demokratikus korszak helyet hódított a történettudományban, s feldolgozása a szaktörténetírás rangjára emelkedett. A nagy frontátörést különösen a felszabadulás tizedik évfordulójával kapcsolatban előkészületek és munkák mutatják. Ez az eredmény elsősorban néhány vezető marxista történész és több fiatal, kezdő történész érdeme, akik vállalták az úttörés nehézségeit. Orbán Sándor a korszak történeti munkáit elemezve, a pozitívumok mellett részletesen elemezte a személyi kultuszról, a vele kapcsolatos dogmatizmusból és szubjektívizmusból fakadó hibákat. E hibákkal szorosan összefüggött az a történészek körében elterjedt, bár ki nem mondott vélemény, hogy a legkönnyebb történeti feladat a népi demokratikus korszak művelői előtt áll.

Az 1956-os ellenforradalom körüli időszakban a kezdeti lendület megtört, s a korábbi kritikátlan ábrázolás helyébe bevonult a kritika igénye. A kibontakozó kritikai

kampányt nem lehet egységes áramlatként tekinteni, mert benne megtalálhatók az elvű marxistáktól kezdve a revizionista áramlat képviselői is. Ez utóbbi áramlat álláspontját ugyanakkor inkább a viták és nem kifejezetten történeti feldolgozások őrzik. Az ellenforradalom okozta eszmei zűrzavarban egyesek ahhoz a helytelen és abszurd követelményhez lyukadtak ki, hogy a politikai gyakorlatnak a történetírás legyen a „próbaköve”. Mások olyan következtetésre jutottak, hogy a továbbiakban csak a kívülállók „objektív” kritikus szerepét vállalják. Ezeknek a helytelen nézeteknek nem kis részük volt abban, hogy a népi demokráciával foglalkozó kutatók száma átmenetileg megcsappant. „Volt azonban, s ide tartozott a derékhad — hangsúlyozta Orbán Sándor — sok olyan művelője e korszaknak, akiben a történetek éppen a fokozott tudományos felelősséget ébresztették fel.” A referátum ezzel kapcsolatban külön hangsúlyozta az időközben elhunyt marxista történész, Balázs Béla érdemeit és sok szempontból úttörő tevékenységét.

Az ellenforradalom utáni konszolidáció egészséges, kedvező irányú fejlődésnek vált az alapjává. A népi demokráciával foglalkozó történészgárda megedződött tapasztalatokban. A kutatási tematika kiszélesedett. A történészek sikeresen küzdik le nemcsak az illusztratív történetírást, de az egyoldalú kritika hibás szemléletét is. A marxizmus helyes alkalmazására való törekvés számos új, konstruktív gondolat kifejtését eredményezte. Tematikailag az utóbbi évek munkái különösen két kérdéscsoport körül jegecesedtek ki: az egyik népi demokratikus átalakulásunk jellegének és sajátos menetének a problémája, a másik az 1956-os ellenforradalom.

A referátum rámutatott arra, hogy e tematikai megoszlás következtében bizonyos vákuum keletkezett a népi demokrácia győzelme és az ellenforradalom időszaka között. Pedig az ötvenes évek első felére volt a legtöbb mondanivalójuk a statisztikai és közgazdasági cikkeknek, adatközléseknek.

A továbbiakban Orbán Sándor referátuma néhány fontos eszmei és módszertani problémát elemzett, amelyek tisztázása fontos a kutatómunka további fellendítése szempontjából. Hangsúlyozta, hogy e korszak történészeinek felelősségét különösképpen megnöveli az a tény, hogy „a feltáró munka eredményeinek elhatározó szerep jut a politika, az építés tudományos megalapozásában ugyanúgy, mint a széles tömegek nevelésében”. A korszak kutatásának a jelentőségét még fokozza, hogy országunk fejlődésében is új állomáshoz érkezett; alapvetően lezajlott a szocialista átalakulás városon és falun egyaránt. „Jogos tehát a kezdeti esetleges ötletszorúságok... helyett a teljes és részletes, egyszersmind árnyalt történeti felmérés igényével fellépni”, s a történeti eseményeket nagy átalakulásunk egészében a helyére tenni.

Ami a marx-lenini tudományosság követelményét illeti, a referátum két, még gyakran előforduló hiányosságra mutatott rá. Az egyik a történeti folyamatok objektív tényezőinek bizonyos háttérbe szorítása, a másik egyes történeti tények mellőzése vagy nem teljesen helyes ábrázolása. (Ez utóbbiak közül Orbán Sándor a felszabadulás s a békeszerződés nem elég sokoldalú elemzésére utalt.)

Külön alapos tanulmányozást igényelne a források felhasználása. Korszakunk forrásainak mennyisége — hangsúlyozta Orbán Sándor — olyan nagy, hogy a szelekció a kutatóknak különösen fontos feladata. Emellett adva van az élőszavas források felhasználásának nemcsak a lehetősége, de szükségessége is, hiszen számos tényre vonatkozóan ez az egyetlen forrás. E gyűjtést ki kell terjeszteni a sajátos társadalomtörténeti kérdések kidolgozására is; az ilyen szociográfiai jellegű gyűjtőmunkával jelenleg nagyobb-részt még csak egyes helytörténeti feldolgozásokban találkozunk. A referátum végül a forráskiadványok, a historiográfiai munkálatok fontosságával s a sokszor sok kívánnivalót hagyó formai, stílusi problémákra mutatott rá.

A referátumot széleskörű vita követte. *Ságvári Ágnes*, a Párttörténeti Intézet igazgatóhelyettese felszólalásában helyeselte azt a törekvést, hogy a munkacsoport a népi demokráciáról szóló történeti irodalmat összegezően értékelje, a referátumot azonban bizonyos fokig megkésettnek tekintette. Ezt az általános értékelést véleménye szerint a kommunista történészeknek már 1957-ben el kellett volna végezniük, ma viszont figyelmünket a konkrét tennivalókra kell összpontosítanunk. A felszólaló a továbbiakban vitába szállt a referátum azon állításával, amely szerint az 1945—51 közötti időszak a „kezdeti káros időszaka volt”. Nem helyes az a beállítás, amely ez évek munkálatait azért nem tartja időtállóknak, mert a napi politikai harcokhoz kapcsolódtak. Ellenkezőleg: az első évek széleskörű marxista publicisztikája a párt elvileg megalapozott tevékenységét tükrözte, amelyben a marxista eszmeiség elválaszthatatlanul egybekapcsolódott az osztályharc gyakorlati feladataival. *Ságvári Ágnes* a továbbiakban a párthatározatok és különösen az 1956 után megjelent s a népi demokrácia fejlődését is értékelő párthatározatok tanulmányozásának a fontosságát hangsúlyozta. „Nem értek egyet az anyagnak azzal a megállapításával — mondotta —, mely mintegy pozitívnak tünteti fel, hogy a

történettudomány területén nem jelentkeztek éles pártellenes nézetek 1956–57-ben. Ez az éremek csak egyik oldala. Az érem másik oldala, hogy nem segítettük a pártot kellően nehéz eszmei harcában.” Végül hangsúlyozta, hogy egyetért a szerző olyan fontos megállapításaival, mint a szematizmus veszélye, a levéltári anyagok fokozott felhasználásának fontossága, a nyelvi szürkeség leküzdése. Többet kell tenni az 1948–56-os időszak történeti feldolgozása terén is.

Lackó Miklós, a Történettudományi Intézet munkatársa véleménye szerint, bár igen sok az elvi és módszertani probléma, a helyes marxista szemlélet alapján a népi demokratikus korszak minden problémája és területe kutatható és feldolgozható. Egyetértett a szerzővel abban, hogy nagyobb súlyt kell fektetni az objektív gazdasági és társadalmi folyamatok feltárására a kifejezetten párttörténeti munkákban is.

Ambrus Lászlóné, a Pártfőiskola tanára az úgynevezett „kényes” kérdésektől való félelemtől s ennek indokolatlanságáról beszélt. Persze valószínű, mondotta, hogy a szerzők bizonyos hibákat is el fognak követni, de a marxista alapon álló szerző tévedését meg kell engedni. A vita, a bírálat és az újabb kutatási eredmények korrigálják a tévedéseket.

Gedő András, az MSZMP agitprop. osztályának munkatársa bírálta a referátumot, mert a konkrét tartalmi és tematikai tennivalókra kevésbé mutatott rá, s mert nem bírált elvileg egyes korábbi, helytelen szemléletű munkákat. Véleménye szerint a referátumnak ez a hibája összefügg azzal, hogy nem helyesen mutat rá a történetírás és a politika viszonyára. A prezentizmust, a retusálást, a rossz értelemben vett aktualizálást el kell ítélni. Ugyanakkor azonban nem szabad a marxista-leninista szemléletet elválasztani és szembeállítani a napi politikában való állásfoglalástól, hiszen a marxista-leninista szemléletnek egyik leglényegesebb követelménye az elmélet és a gyakorlat egysége. Gedő András véleménye szerint a referátum nem elemzi eléggé a jobboldali torzításokat.

Mérei Gyula, egyetemi tanár a tudományos munka végzésének bizonyos szakmai feltételeiről beszélt, s rámutatott a bibliográfiai munkálatok fontosságára, valamint arra, hogy jobban biztosítani kellene a fontos forrásanyagokhoz való hozzájutást. Teljesen egyetért azzal, hogy az objektív folyamatokra nagy gondot kell fordítani, de ez nem jelenthet eltávolodást a politikától, a politizálástól, valamint a párt történetének és tevékenységének a háttérbeszorulását sem jelentheti.

Borus József, a Párttörténeti Intézet munkatársa az elméleti kérdésekkel való foglalkozás különleges fontosságát hangsúlyozta. Bírálta a referátumot, mert az a helytörténetírás igen fontos problémáját kevésbé érinti. Felhívta a figyelmet arra, hogy a helytörténettel foglalkozó szerzőknek nagyobb segítséget és konzultációs lehetőséget kell biztosítani.

Ránki György, a Történettudományi Intézet tudományos titkára csatlakozott azokhoz, akik a referátumot túlságosan általánosnak tartják. Éppen ezért javasolta, hogy a munkacsoport a közeljövőben ne valami összefoglaló historiográfiai elemzéssel foglalkozzék, hanem egy-egy konkrét kérdés történeti és historiográfiai értékelésével. A továbbiakban a történettudomány és a publicisztika helyes viszonyát fejtegette. Ha a publicisztika tényleg történeti publicisztika, ugyancsak tudományos, de persze más igénnyel. A probléma 1956 előtt nem az volt, hogy történeti publicisztikát adtunk és nem történettudományt, hanem több vonatkozásban hibás történeti munkákat és hibás publicisztikát is. Ha egy publicisztikai mű egyes megállapításai később tévesnek bizonyulnak, maga a munka még nem válik értéktelenné. Éppen az a feladat, hogy a történészek publicisztikával is foglalkozzanak.

A vitát *Orbán László*, az MSZMP KB tudományos és kulturális osztályának vezetője, a munkacsoport irányítója foglalta össze és zárta le. Hangsúlyozta a referátum pozitívumait, ugyanakkor egyetértett azzal, hogy az előttünk álló feladatok megoldását nem eléggé szolgálta. A referátumnak jobban előtérbe kellett volna állítania, hogy melyek a népi demokratikus korszak történetírásának olyan problémái, amelyek nem tisztázottak, hol vannak viták, nézeteltérések, hol vannak olyan szektás vagy revizionista háttérű történeti megállapítások, amelyek ma még nincsenek kellően megráfelve stb. Hangsúlyozta, hogy a helytelen, rossz értelemben vett „aktualizálásnak” komolyabb veszélye ma nem áll fenn, mindenekelőtt azért, mert a pártvezetés semmiféle ilyen igénnyel nem lép fel az ideológusok és a történészek felé. Ugyanakkor e túlnyomórészt illuzórikus veszély mellett fennáll az álobjektivizmus veszélye. Rámutatott arra, hogy a népi demokratikus korszak történeti feltételek között dolgoznak. Ez lényegében három tényezőtől fakad. Az egyik a párt helyes politikája, amely ösztönzi a történettudomány fejlődését. A másik a jó légkör, a vitaszellem, a kritika elvi és nem személyeskedő szelleme. A harmadik kedvező feltétel az előttünk álló történeti periódus, a VII. Kongresszusnak az a fő megállapítása, hogy most mindinkább a gazdasági és kulturális

építőmunka feladatai kerülnek előtérbe. Orbán László végül a dolgozó tömegek történelmi tevékenységének az ábrázolását, történelmi szerepük méltó bemutatásának a fontosságát hangsúlyozta.

L. M.